

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЖОҒАРҒЫ СОТЫ

**«ҚР Конституциясына 20 жыл:
бастаулары, теория және
заманауи тәжірибе»
тақырыбындағы Халықаралық
ғылыми-тәжірибелік
конференциясының**

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

**Международной
научно-практической
конференции на тему:
«20 лет Конституции РК: истоки,
теория и современная практика»**

MATERIALS

**International scientific-practical
conference on**

**«20 years of the Republic of
Kazakhstan Constitution:
origins, theory and current practice»**

ТАМЫЗ
28 августа 2015
august

Тараз

ӘОЖ 342 (547)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯСЫ МЕН ӨЗГЕ ЗАНДАРЫНДА ЖАС МӨЛШЕРІН ШЕКТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мәуленов Д.Б.

Тараз қаласы мамандандырылған әкімшілік сотының судьясы,
заң ғылымдарының кандидаты

Жұртшылықтың қызығушылығын туғызып, үнемі ел назарын аударып, пікірталас тақырыбына айналып жүретін бірқатар құқықтық мәселелер бар. Бұлардың қатарында өлім жазасына кесу, белгілі бір қылмыс не құқық бұзушылықтар үшін жазаны ауырлату не жеңілдету, тағы басқалары жатады. Осынау мәселелер қоғам талқылауына оқтын-оқтын оралып тұрады. Сонымен қатар қоғамда жиі-жиі пікірталас объектісіне айналатын мәселенің бірі – жас мөлшерін шектеу, яғни ценз мәселесі. Бүгінгі сөз етпек тақырыбымыз осы болмақ.

Әдеттегідей сөз басын «ценз» терминін түсіндіруден бастасақ... Жалпы бұл термин Ежелгі Римде алғаш қолданысқа енген деседі. Ол латын тілінде «сенео» - тізім жасаймын, санақ жүргіземін деген мағынаны білдіреді екен. Бүгінгі күнгі қолданыста бұл термин белгілі бір шектеулерді білдіреді. Атап айтқанда белгілі бір лауазымды атқаруға, қызмет түрімен айналысуға шектеу жасау деген сөз. Оның сайлауға, жынысқа, мүлікке, білімге қатысты түрлері бар. Мұны шет елдердің де, біздің елдің де Заңдарынан табуға болады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы жас мөлшерін шектеу туралы бірқатар ережелері бар нормаларды қамтиды. Мысалы, Конституцияның 41 бабының 2-тармағында көрсетілгендей «Республика Президенті болып тұмысынан Республика азаматы болып табылатын қырық жасқа толған, мемлекеттік тілді еркін меңгерген әрі Қазақстанда соңғы он бес жыл бойы тұратын Республика азаматы сайлана алады».

Жас мөлшерін шектеу көзделген келесі норма - Конституцияның 51 бабының 4 тармағы. Оған сәйкес «...Жасы отызға толған, жоғары білімі және кемінде бес жыл жұмыс стажы бар, тиісті облыстың, республикалық маңызы бар қаланың не республика астанасының аумағында кемінде үш жыл тұрақты тұрып жатқан адам Сенат депутаты бола алады. Жасы жиырма беске толған адам Мәжіліс депутаты бола алады».

Судья болғысы келетін тұлғаларға қатысты жас мөлшерін шектеу мәселесі 79-баптың 3-тармағында қарастырылған. Онда «Республиканың жиырма бес жасқа толған, жоғары заң білімі, заң мамандығы бойынша кемінде екі жыл жұмыс стажы бар және біліктілік емтиханын тапсырған азаматтары судья бола алады» делінген.

Сондай-ақ, жергілікті өкілді органына сайлануға үміткер азаматтарға да жас мөлшері тұрғысынан талап қойылады. «Қазақстан Республикасының жиырма жасқа толған азаматы мәслихат депутаты болып сайлана алады» (86 баптың 3-тармағы). [1].

Бұл жерде басқа елдердегі жағдай қалай екен деген сұрақ көкейге оралады. Сондықтан бірқатар елдердегі жас мөлшерін шектеу жайын қарап көрдік те. Ендеше сол шет мемлекеттердің заңнамасын өзімізбен салыстыра қарап өтсек...[2, 432-433 беттер], [3].

Мемлекет аты	президент	жоғары палата депутаты	төменгі палата депутаты	судья	жергілікті өкілді орган депутаты
Қазақстан	40	30	25	25	20
Ресей	35		21	25	
Белоруссия	35				
Венесуэла	30				
Украина				30	

Жапония			25		
Англия			21		
Израиль			21		
Франция			23		
Латвия	40		21		
Түркия	40				

Қазақстан Республикасының өзге заңнамасында лауазымды тұлғаларға жас мөлшерін шектеу мысалдары төмендегі кестеде көрсетілген:

№	Нормативті-құқықтық акті	Лауазым иесі	Жас мөлшерін шектеу	ескерту
1	«Сот приставтары туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 7 шілдедегі N 150 Заңы, 6 бап, 1-тармағы.	Сот приставы	Кемінде жиырма бір жасқа толған	
2	«Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы, 140 баптың, 1-тармағы	Жеке сот орындаушысы	Жиырма бес жасқа толған	Мемлекеттік сот орындаушыға жас мөлшеріне шектеу қойылмаған
3	«Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңының 10-бабы	Құқық қорғау органдарының қатардағы және кіші басшы құрам лауазымдарына орта және аға басшы құрам лауазымдарына орта және аға басшы құрам лауазымына	жиырма бес жастан <u>аспаған</u> отыз бес жастан <u>аспаған</u> отыз бес жастан <u>асқан</u>	
	«Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі N 453 Заңының 13-бабы	Мемлекеттік қызметкер	егер Қазақстан Республикасының заңнамасында тиісті лауазымдарға қатысты өзгеше белгіленбесе, жасы он сегіз жастан <u>кем болмауға тиіс</u>	

Байқап отырғанымыздай, біздің елдегі билік тармақтарында қолданылатын жас мөлшерін шектеулер әлемнің басқа елдерінен айырмасы аз екен. Яғни, әлемдік тәжірибе біздің заңнамада барынша ескерілген деуге болады.

Жас мөлшерін шектеуге байланысты нормалар, сөз жоқ, мемлекет дамуының әр сатысында өзгеріске ұшырайтынын аңғару қиын емес. Өйткені қоғамның дамуы, қалыптасқан пікірлердің өзгеруі — өмір талабы. Мысалы көршілес Ресейде депутат болу үшін жас мөлшерін 21 — ден 25 — ке өсіру ұсынылған, ал Украинада судья болу үшін бұрынғыдай 25 жас енді жеткіліксіз, мұнда судья 30 жаста тағайындалмақ. Мұндай мәселелердің туындауы сол елдердегі қалыптасқан жағдайға тікелей байланысты. Айталық күрделі дағдарыс Украинаны шарпып отырғанда, Ресейде де саяси ахуал шиеленісіп тұрғанда сот саласына да, Парламентке де ел алдындағы ауыр міндеттерді шешуге тәжірибелі мамандар керектігі даусыз.

Біздің елімізде сайлауға қатысуға мүмкіндік беретін жас мөлшерін белгілеуде осы мәселеге жанама қатысы бар «Балалар құқықтары туралы» және «Жастар саясаты туралы» заңдардағы «бала» мен «жас адам» мәртебесін дәл анықтау қажеттілігі туындайды. Яғни елімізде бала деп 18 жасқа дейінгі адамды, жас адам деп 14 пен 29 жас аралығындағы азаматты айтып жүрміз. Ал 14 пен 18 жас аралығындағы адамның статусы қандай? Осынау жас аралығы екі жаққа бірдей телініп отыр. Сонда олар жас па, әлде, бала ма? Бізде жасөспірімдер деген де ұғым бар. Ол бала мен жас азаматтың арасындағы өтпелі кезеңде тұрған жеткіншек. Біздіңше, толық анықталмай отырған 14 пен 18 жас арасы биологиялық тұрғыда жасөспірім болып есептелсе керек. Бірақ мұны заңымыз ескеріп отырған жоқ.

Оның үстіне әрекет қабілеттігі адамның 16 жастан туындайтыны заңнамамен белгіленген. Алайда қылмыстық заңнамаға сәйкес қылмыстың субъектісі болып кей жағдайда, яғни ауыр не аса ауыр қылмыс жасағанда 14 жасқа толған адам танылады. 14 жастағы адам бала емес, жасөспірімге жатуы тиіс. Ал 14 — ке толмағандар әлі бала, яғни сотталуға жатпайды деп есептелсе керек. Соған сәйкес «Бала құқықтары жөніндегі» Заңның атауын «Бала және жасөспірім құқығы туралы» Заңы деп толықтыру қиын болмас. Ал сайлауға 18 жасқа толған адам қатыса алады. Ол жас адам мәртебесіне ие.

Елімізде судья болып тағайындалуға рұқсат ететін жас мөлшерін 30 жасқа дейін көтеру мәселесі соңғы жылдары жиі айтылып жүр. «100 нақты қадам» — Қазақстан Республикасының дамыған мемлекеттердің отыздығына кіру жөніндегі Ұлттық жоспарында бұл мәселе жеке айтылмаса да, құжаттың 17-қадамында судьяларға қойылатын біліктілік талаптарын қатайту қажеттігіне баса назар аударылған. Осы мәселеде Италия елінің тәжірибесіне көңіл аудартқымыз келеді. Италия сот жүйесінің төменгі буынында жеңіл-желпі азаматтық істерді қарайтын, шығарманың мәнінде Ресейдегі ең төменгі сатыдағы (мировой) судьяға ұқсас консилиатор (кеңесші) деп аталатын қызмет қарастырылған. Ал Коммунада осындай бір консилиатор жұмыс істейді, оны 25 жасқа толған әрі сот қызметін «тәуелсіз» және «лайықты» атқара алатын жергілікті тұрғындар арасынан 3 жылға Магистратураның Жоғары кеңесі тағайындайды. Италияда сонымен бірге екі кәсіби, алты халық судьялары құрамында ауыр қылмыстарды қарайтын ассиз соты да бар. Ассиздің халық судьялары жалпы кісілік өлшемдерге жауап беретін жас кемінде орта білімді, жасы 30 бен 65 аралығындағы Италия азаматы болуы тиіс. Меніңше біздің елде де азаматтық істер қараудағы сот бұйрығы өндірісі, әкімшілік құқық бұзушылықтар мен қылмыстық теріс-қылқ сияқты жеңіл санаттағы істерді қарауды 25 жасқа толып тағайындалатын судьяларға тапсырып, ауыр соттық істерді 30 жастан асқан судьяларға бөлу тәжірибесін енгізіп отырып, бұрынғы 25 жас цензін қалдыру керек деп ойлаймын [4, 263 бет].

Қоғамда қалыптасқан кейбір проблемалық жағдайларға байланысты өзгертулер әлдеқандай бір көңіл күйіне қарай жаңалықтар енгізу ниетімен терең зерттелмеген, жан-жақты ойластырылмаған ұсыныстардың Зандарымызға еніп кетуі саяси және экономикалық жағынан тұрақты, ұлттық және ұлтаралық татулығы бекем еліміз үшін абырой әкелмесе керек.

Сөз болып отырған мәселені зерделей келе кейбір ұсыныстарымызды жария етпекшіміз.

1. Жалпы жас мөлшерін шектеу туралы ережелердің Конституцияда емес, Конституциялық заңдарда көрініс тапқаны дұрыс. Өйткені, көп жағдайда Конституцияны өзгерту механизмдері қай мемлекетті алмасақ та қиын және Конституцияны жиі өзгерту елдің саяси-құқықтық жүйесінің тұрақтылығына кері әсер ететін фактор ретінде қарастырылады. Жалпы ел Конституциясында жас мөлшерін шектеу туралы нормаларды енгізген шетелдік мемлекеттер өте аз.
2. Еліміздің заңнамасында жас мөлшерін шектеу мейлінше аз субъектілерге қатысты қолданғаны дұрыс. Яғни, Президент, депутат, судьяларға белгілі бір жас шектеулерін енгізген дұрыс, өзге қызмет иелеріне қатысты бұл нормаларды енгізу біздің мемлекетіміздің қарыштап даму жағдайында қажет емес деп ойлаймыз.
3. Жас мөлшерінің жоғары шегін белгілеу де көп жағдайда еліміздегі адам мен азаматтардың еңбек етуге, өзге де құқықтарын шектеуге әкеп соғады. Бұл құқықтық мемлекет құруға бет алған еліміз үшін қате тәжірибе болса керек.
4. Сондай-ақ, қызмет сатылары арасына енгізілген, әсіресе, Сот жүйесінде белгіленген аралық шектеулер және сот орындаушы, сот приставы қызметтерін атқару үшін де жас мөлшеріне шектеу қою мүлдем қисынсыз әрі қажетсіз. Мұның бәрі артық әрекеттер және құқықтық мемлекет құруға бет алған бағытымыз үшін пайдасыз тәжірибе деп есептеймін. Олар еліміздегі адам мен азаматтардың еңбек етуге, бойындағы қабілет-дарынын ашып көрсетуге деген мүмкіндіктерін, өзге де құқықтарын шектеуге әкеп соғады.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған, Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1996 жылғы N 4, 217-құжат (Қазақстан Республикасы Парламентінің басылымы).
2. Андреева Г.Н., Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – Москва: Изд-во Эксмо, 2005. – 432-433 беттер.
3. Конституции 16 стран мира: Сб. Конституции стран-членов СНГ, Балтии и ряда др. государств мира / сост. Ж.Баишев, К.Шакиров. – Алматы: Жеті Жарғы, 1995.
4. Конституционное право государств Европы: Учебное пособие для студентов юридических ВУЗов и факультетов / Отв.ред. Д.А.Ковачев. – Москва: Волтерс Клувер, 2005. – 263 бет

ӘОЖ 343.985

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫНДАҒЫ СОТ ТӨРЕЛІГІ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢІНЕ ТЕРЕҢ ТАМЫРЫН ЖАЙДЫ

Мыстаев М.Г.

Жамбыл облысы, Шу аудандық сотының төрағасы, Шу қ.

Қазақ халқы сан ғасырлар бойы өзінің егемендігі мен тәуелсіздігі үшін күрссіп келді. Өзінің ең жақсы қасиеттерінің: қатер төнген сәтте бірігіп, ұйымдаса білуінің, сондай-ақ басқа халықтармен бейбітшілік, келісім мен тату көршілік жағдайында тұруға деген ынты-мықшылығының арқасында ол тарих тасқынының астында қалып қоймай, өзінің мемлекеттігін қалпына келтіре алды.

30 тамыз маңызды мемлекеттік мерекелерінің бірі – ҚР Конституция күні. ҚР Конституция күні егемен Қазақстан үшін тарихи және саяси маңызы бар ерекше мереке.